

O'ZBEKISTON TARIXI 9



O‘ZBEKISTON TARIXI

(XVI–XIX asrlar)

9

*Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining
9-sinf o‘quvchilari uchun darslik*

Yangi nashr

*O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta‘limi
vazirligi nashrga tavsiya etgan*



Toshkent – 2024



UO'K 94(575.1)(075.3)
 KBK 63.3(50')ya72
 I-81

Mualliflar:

Nargiza Ismatova, Usmon Jo'rayev

Mas'ul muharrir:

Dilshod Kenjayev – *tarix fanlari nomzodi*

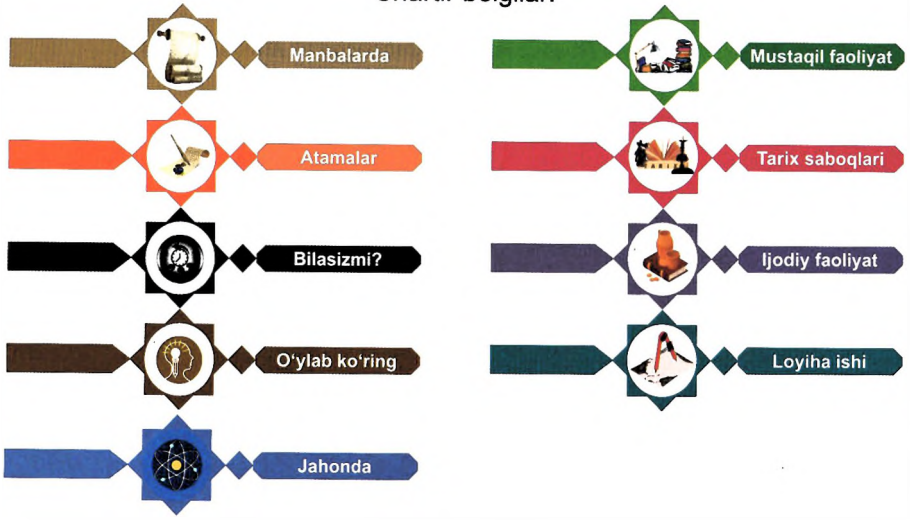
Taqrizchilar:

- X. Bekmurotov – *Termiz davlat universiteti dotsenti, tarix fanlari nomzodi;*
- O'. Xoshimov – *Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti "O'zbekiston tarixi" kafedrasini mudiri, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;*
- O. Inomov – *Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);*
- F. Abdalniyozova – *"Ziyo-zukko" umumta'lim maktabi tarix fani o'qituvchisi;*
- O. Apanov – *Namangan viloyati Chortoq tumani 21-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi tarix fani o'qituvchisi.*

O'zbekiston tarixi. 9-sinf [Matn]: darslik / N. Ismatova, U. Jo'rayev – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2024. – 192 b.

UO'K 94(575.1)(075.3)
 KBK 63.3(50')ya72

Shartli belgilar:



*Original maket va dizayn konsepsiyasi
 Respublika ta'lim markazi tomonidan ishlandi.*



MUNDARIJA

So'zboshi..... 4

XV ASRNING OXIRI - XVI ASRNING BOSHLARIDA TURONDA SIYOSIY VAZIYAT

1-2-§. Qipchoq dashti va Movarounnahrda siyosiy vaziyat.....	6
3-§. Movarounnahrda Shayboniy hukmronligining o'rnatilishi.....	14
4-§. Shayboniy davrida davlat boshqaruvi.....	19
5-§. Shayboniy davrida ijtimoiy-iqtisodiy hayot.....	22
6-§. Shayboniy davrida ichki va tashqi savdo.....	28
7-§. Shayboniy davrida madaniy hayot.....	31
8-§. Shayboniy davri me'morchiligi.....	35
9-§. Shayboniy davrida tashqi siyosati.....	43

MAMLAKATIMIZ TARIXIDA ASHTARXONIYLAR VA MANG'ITLAR SULOLASI

10-§. Ashtarxoniylarning hukmronlik davri.....	48
11-§. Ashtarxoniylar davrida davlat boshqaruvi va tashqi siyosat.....	53
12-§. Ashtarxoniylar davrida ijtimoiy-iqtisodiy hayot.....	56
13-§. Ashtarxoniylar davrida me'morchilik va ta'lim.....	60
14-§. Mang'itlar boshqaruvi davri.....	68
15-§. Mang'itlar davrida ijtimoiy-iqtisodiy hayot.....	74
16-§. Mang'itlar davrida ilm-fan va madaniyat.....	83

QO'NG'IROTLAR BOSHQARUVI

17-§. Xiva xonligining tashkil topishi.....	90
18-§. Tashqi siyosat.....	95
19-§. Qo'ng'irotlar davrida ijtimoiy-iqtisodiy hayot.....	99
20-§. Qo'ng'irotlar davrida Xiva me'morchiligi.....	107

XVI-XIX ASRLARDA QORAQALPOQLAR

21-§. XVI-XIX asrning birinchi yarmida qoraqalpoqlar.....	120
22-§. Qoraqalpoqlarning qo'shni xalqlar bilan munosabatlari.....	123
23-§. Qoraqalpoqlarning turmush tarzi.....	128
24-§. Qoraqalpoqlarning madaniy hayoti.....	132
25-§. Qoraqalpoqlarning milliy kiyimlari.....	136

MINGLAR HUKMRONLIGI DAVRI

26-§. Minglar hukmronligi davrida siyosat.....	142
27-§. Qo'qon xonligida davlat boshqaruvi.....	148
28-§. Qo'qon xonligida ijtimoiy-iqtisodiy hayot.....	152
29-§. Qo'qon xonligida kiyinish madaniyati.....	157
30-§. Ichki va tashqi savdo. Soliq tizimi.....	162
31-§. Qo'qon xonligida ta'lim va madaniyat.....	165
32-§. Qo'qon adabiy muhiti.....	167
33-§. Qo'qon xonligining tashqi siyosati.....	172
34-§. O'zbek davlatlarining harbiy salohiyati.....	176
35-§. Turkistonning uch xonlikka bo'linib ketishi va uning oqibatlari.....	181
36-§. O'zbek davlatlari tarixi bo'yicha manbalar.....	184
O'zbekiston tarixiga oid ayrim muhim sanalar.....	189

SO'ZBOSHI

Siz quyi sinflarda mamlakatimiz tarixining eng qadimgi davridan XV asrgacha sodir bo'lgan voqealar bilan tanishdingiz. Jumladan, Vatanimiz tarixida muhim rol o'ynagan Birinchi va Ikkinchi Renessansga asos bo'lgan jarayonlarni o'rgandingiz. Ayni paytda xalqlar tarixida o'ziga xos tub yangilanish davrlari borki, bunday zamonlarda muayyan xalq dahosi, uning o'z salohiyatini namoyon etishga intilishi, yaratuvchanlik faoliyati eng yuksak cho'qqilarga ko'tariladi. Nisbatan qisqa muddatlarda erishilgan yutuqlar butun jahon ahlini lol qoldiradi.

Yer yuzidagi ba'zi xalqlargagina nasib etadigan bunday yuksak ko'tarilishda – Renessans davrining asosini qurishda ajdodlarimizning ishtiroki bizni ruhlantiradi. Tariximizda ro'y bergan ayrim voqealar esa o'ylantiradi, kelgusi ishlarimiz uchun to'g'ri qaror qabul qilishimizga asos bo'ladi.

O'tgan o'quv yilida XIII–XV asrlarda Amir Temur va temuriylar tarixini o'rganish orqali insonning o'z Vatani bo'lgan muhabbati, sadoqati davlatning rivojlanishi uchun omil bo'lishiga guvoh bo'ldingiz.

Buyuk Amir Temurning Turon hududida parchalanib ketgan davrlarni birlashtirib, tanazzulga uchrayotgan xo'jalik va madaniyatni qayta tiklash yo'lidagi sa'y-harakatlari, bunyodkorlik faoliyati bilan tanishdingiz.

Qo'lingizdagi ushbu darslik esa mamlakatimiz tarixining XVI–XIX asrlardagi hayoti haqida ma'lumot beradi. Darhaqiqat, bu davrda tariximiz bir tekisda kechgani yo'q. Temuriylar davlati o'rinda shayboniylar hokimiyati qaror topadi. Bu sulola 100 yil davomida katta bunyodkorlik ishlarini amalga oshiradi. Biroq, ichki nizolar oqibatida hokimiyat ashtarxoniyalar sulolasi qo'lga o'tadi. Ular shayboniylarga qaraganda uzoqroq vaqt hukmronlik qilgan bo'lsalar-da, Buxoro xonligida ilm-ma'rifat rivoji sekinlashadi. Jamiyat va davlat ma'naviy hayotida mutaassiblik ustunlik qiladi. Davlat parokandalikka yuz tutadi. Hokimiyat ashtarxoniyalar qo'lidan mang'itlar qo'lga o'tadi.

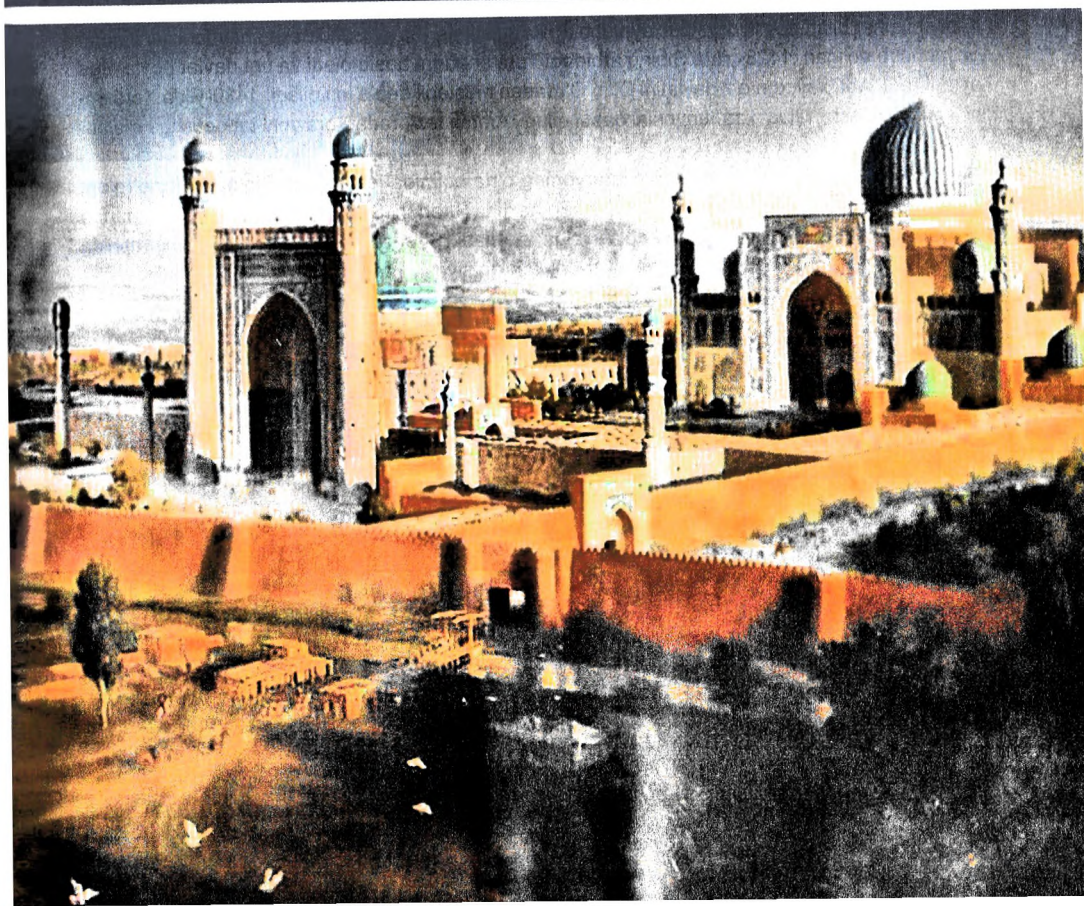
Shuningdek, ashtarxoniyalar davrida markaziy hokimiyatning zaiflashuvi oqibatida 1709-yilda Farg'ona vodiysi mustaqil bo'lib oladi va Qo'qon xonligi tashkil topadi.

Temuriylardan so'ng Xorazmda dastlab hokimiyat shayboniylar, so'ng Eron safaviylari tomonidan egallanadi. Xorazm xalqi safaviylar qo'shinini Xorazmdan haydab chiqaradi. 1511-yilda tashkil topgan yangi davlat – Xiva xonligini arabshohiylar va qo'ng'irotlar sulolasi boshqaradi.

Darslik bilan tanishar ekansiz, o'rganiladigan davrga oid barcha voqea va hodisalar sizning tarixiy tafakkuringizni rivojlantiradi. Yangi O'zbekistonni qurishda asosiy omil bo'lgan "Bir bo'lsak – yagona xalqmiz, birlashsak – Vatanimiz!" shiorining mazmun-mohiyatini tushunishingizga yordam beradi.



XV ASRNING OXIRI – XVI ASRNING BOSHLARIDA TURONDA SIYOSIY VAZIYAT



1–2-§. QIPCHOQ DASHTI VA MOVAROUNNAHRDAGI SIYOSIY VAZIYAT



O'ylab ko'ring

1. Qipchoq dashtiga qaysi hududlar kirganligini bilasizmi?
2. Sulton Husayn Mirzo hukmronligining so'nggi yillarida Xurosonda siyosiy vaziyat qanday edi?
3. Badiuzzamon va Sulton Husayn Boyqaro o'rtasida kelib chiqqan nizo Shayboniyxonga qanday imkoniyat beradi?
4. Zahiriddin Muhammad Bobur haqida nimalarni bilasiz?



Tarix saboqlari

Abulxayrxon Qipchoq dashtidagi turk-mo'g'ul qabilalarining 200 dan ortiq sarkardalarining qo'llab-quvvatlashi natijasida Sharqiy Qipchoq dashtini birlashtiradi. Abulxayrxon Chingizxonning katta o'g'li Jo'jixonning beshinchi o'g'li Shaybonning avlodi bo'lib, shayboniyar sulolasining atalishi ham shu jihat bilan bog'liqdir. Abulxayrxonning katta buvasi Po'lat Sulton esa shayboniyar avlodiga mansub bo'lgan. 1428-yilda Sibir g'arbidagi Tura shahrini bosib oladi va uni davlat poytaxtiga aylantiradi. Abulxayrxon o'z davlatini Oltin O'rdadan mustaqil deb e'lon qiladi. 1430-yilda Xorazmni ishg'ol qilgach, "Ulug' xon" unvonini qabul qiladi. Ammo tez orada Xorazmni tark etishga majbur bo'ladi.

1446-yilda temuriylarga qarashli Sirdaryoning o'rta oqimida joylashgan Sig'noq, Oqqo'rg'on, Arquq va O'zgan shaharlarini bosib oladi. Poytaxtini Turadan Sig'noqqa ko'chiradi. Shu tariqa Abulxayrxon Temuriylar davlatining qo'shnisiga aylanadi. Shahzodalarning taxt uchun kurashida goh unisini, goh bunisini qo'llab, Temuriylar davlatining siyosiy hayotiga aralasha boshlaydi.



Abulxayrxon o'zining raqiblarini turli yo'llar bilan mag'lub etadi. Oqibatda Oltin O'rda xoni Baroqxonning o'g'illari Girayxon va Jonibekxonlar Mo'g'uliston xoni Isobug'axon (Eson Buqo) huzuriga qochib boradilar. Xon ularga G'arbiy Mo'g'uliston deb hisoblanuvchi hududlardan Chu vodiysi va Yettisuv o'lkalarining bir qismini beradi. Bu joy keyinchalik Abulxayrxon ta'qibidan qochgan sultonlar uchun boshpanaga aylanadi va ular 1465–1466-yillarda Qozoq xonligiga asos soladilar.

Bilasizmi?

Amir Temur davrida o'zbek davlatiga bo'ysundirilgan Jo'ji ulusidagi siyosiy hayot nazorati keyingi temuriylar hukmronligi yillarida qo'ldan chiqib ketadi.

XV asr o'rtalariga kelib esa, mazkur hudud, xususan, Yoyiq (Ural) daryosidan Balxash ko'ligacha, Sirdaryo quyi oqimlaridan Tobol va Irtish daryolarigacha bo'lgan hududda hukmronlik qilayotgan Abulxayrxon Turonda kechayotgan siyosiy jarayonga aralasha boshlaydi.



vab-saytimiz: Zokirjon.com

Zokirjon.com vab-sayti orqali o'zingiz uchun kerakli ma'lumotlarni yuklab oling.

Zokirjon Admin bilan

90-530-68-66, 91-397-77-37 nomerga telegram orqali bog'lanishingiz yoki nza456, nza445 izlab telegramdan yozishingiz so'raladi.

Telegramda murojaatingizga o'z vaqtida javob beriladi.

9-sinf O'zbekiston tarixi darsligini to'liq holda olish uchun telegramdan yozing.



Telegram kanalimiz:

@Maktablar_uchun_hujjatlar

To'lov uchun: **HUMO 9860230104973329**

Plastik egasi Nabiyev Zokirjon



DIQQAT!!!

Sizga bu **OMONAT** qilib beriladi.
To'liq holda olganingizdan so'ng:
Faqat o'zingiz uchun foydalaning.
Hech kimga bermang hattoki eng yaqin insoningizga ham.
Internet orqali vab-saytlarga joylamang.

Kanal va gruppalariga tarqatmang.

OMONATGA

HIYONAT QILMANG.

Manbalarda

Abulxayrxon 1412-yilda tug'ilgan. Erta yetim qolib, Shayboniy avlodlarining boshqa bir vakili Jumadulxonga xizmat qilishi va uning dashtlarda hokimiyat uchun kurashida qatnashishiga to'g'ri keladi. 16 yoshida Abulxayr-o'g'lon asir tushadi, lekin mang'it beylarining qarori bilan ozod qilinadi. Jumadulxonning o'limidan so'ng u tezda o'zbek ulusining ko'plab qabilalari sardorlari qo'llab-quvvatlashiga erishadi.

1428-yil Turada (G'arbiy Sibir) Abulxayr xon deb e'lon qilinadi. Abulxayrxonni saylashda qatnashganlar orasida nafaqat sultonlar, qabilalar va urug'larning rahnamolari, bahodirlar, balki musulmon ulamolarining vakillari ham bor edi...

Abulxayrxon ayni paytda o'zbek ulusining siyosiy hayotida muhim rol o'ynagan Mang'it amirlariga ham tayangan. Agar Mang'it amiri Yedigeyning o'g'li Mansur Baro xon voqealarida faol ishtirok etgan bo'lsa, Abulxayrxonni yuksalishida o'sha Yedigeyning nabirasi Vaqqosbey muhim rol o'ynadi. Yosh xon dastlab Nuriddinning o'g'li Vaqqosbey bilan qalin do'st edi.

Mas'ud bin Usmoniy Kuhistoniyning "Abulxayrxon tarixi" asaridan

O'ylab ko'ring

Quyidagi savollarga tayanib quyidagi vazifalarni bajaring:

1. Abulxayrxon davlati tarkibiga Turk xoqonligining qaysi hududlari kirganini aniqlang. Mazkur har ikki davlat hududini zamonaviy xaritadan ko'rsating.
2. Temuriylar imperiyasining qaysi hududlari Abulxayrxon davlati tarkibiga kirgan?
3. Abulxayrxon qanday qilib Turonda yuz berayotgan siyosiy vaziyatlarga tortilgan?

- Abulxayrxon mashhur shoir, tasavvuf, so'fiylik ixlosmandi Jaloliddin Rumiy (1207-1273) asarlarini tarjima qilishni buyurgan.
- 1428-yil u poytaxti Tura bo'lgan Sibir xonligini qo'lga kiritadi.
- Abulxayrxon 1430-yilda qisqa muddatga Xorazmni egallab oladi.
- 1446-yilda Sig'noq va So'zak shaharlarini qo'lga kiritadi.
- 1446-yilda Abulxayrxon davlat poytaxtini Turadan Sig'noq shahriga ko'chiradi.
- Abulxayrxon Movarounnahr sultoni, astronom va munajjim Ulug'bekning qizi Robiya Sulton begimga uylanadi. Ularning farzandi Ko'chkunchixo'ja keyinchalik Buxoro xonligini 20 yil davomida boshqargan.